

ד"ר אסיה שרון

הטקסט העיוני כטקסט היצגי

מיון פשוט של טקסטים – היצגי וריגושי

שרון, א' (2012). הטקסט העיוני כטקסט היצגי: מיון פשוט של טקסטים – היצגי וריגושי. נדלה מתוך

<http://www.assif-pub.com>

הקושי במיון חד-משמעי של טקסטים מוביל אותנו לחלוקה פשוטה הרבה יותר, שקרובה למיון על פי קריטריון שדומה לאובייקטיבי-סובייקטיבי: היצגי מול ריגושי. פרוכטמן (1986) מכנה את הטקסט ההיצגי בשם "ייצוגי", ונראה שהכוונה לטקסט ההיצגי. גם בספרות בתחום זה באנגלית אין מונחים אחדים קבועים, אבל ניתן לומר שהטקסט ההיצגי או הייצוגי הוא הטקסט האקספוזיטורי (expository text), ובעברית: הטקסט ההיצגי. בעברית אולי כדאי היה לכנות טקסט זה בשם "הטקסט העיוני", אם כי יש נטייה לחשוב שהטקסט העיוני משמעותו אך ורק טקסטים הגותיים. ייתכן אפוא שעדיף לכנות אותו הטקסט "הענייני". אם כן, עדיין אין מונח מובן לכול, הן במחקר והן בציבור.

היצגי-ייצוגי, ריגושי

מאיה פרוכטמן כותבת שאנחנו מחלקים את הטקסטים בכללם לשני סוגים עיקריים: "ייצוגי" ו"ריגושי". הטקסט הייצוגי מוסר מידע מדויק על העולם, הן הפיזי והן המחשבתי, ולדבריה הוא במהותו הטקסט של כתיבת העיון. פרוכטמן איננה נותנת מונחים נוספים, אבל לפי הגדרה זו אפשר לומר שהטקסט ה"ייצוגי" הוא מה שמכונה בספרות בתחום זה: טקסט עיוני, טקסט היצגי וטקסט אקספוזיטורי. את הטקסט ה"ריגושי" מגדירה פרוכטמן כטקסט המכוון לרגשותיו של הנמען. היא מוסיפה וכותבת שייכללו בו בעיקר טקסטים של שכנוע, כמו פרסומת, נאום פוליטי והטפה דתית, וכן הטקסט הספרותי.

הגדרות אלו לבדן נשמעות עמומות ובלתי מספקות, והן מותרות מקום רב להתלבטויות בעת המיון. אחת הסיבות לכך היא שגם מטרת הטקסט העיוני, ואפילו הטקסט המדעי היא לשכנע. במקרה זה לשכנע בכך שהדברים בעלי ערך וראויים להתייחסות. וגם להפך: טקסטים ספרותיים, למשל, המוגדרים אצל פרוכטמן כ"ריגושיים", מעוניינים למסור לעתים גם הם מידע מדויק על העולם הפיזי והמחשבתי, ולהעביר תפיסות מציאות שונות ומסרים חברתיים, ערכיים או

אידאולוגיים. על כן, כדי להקל עלינו את המיון, עלינו להתייחס לדרך שבה מנסה כל סוג טקסט להשיג את מטרותיו. הטקסט העיוני מנסה להשיג את מטרותיו בדרך של שכנוע הגיוני והטקסט הריגושי מנסה להשיג את מטרותיו באמצעות יצירת חוויה. למעשה גם הבחנה זו איננה מספקת, מכיוון שגם לטקסט העיוני ובתוכו לטקסט האקדמי יש דרכים ליצור חוויה מסוימת כדי לשכנע, אבל דרכיו נסתרות יותר.

למרות כל האמור לעיל, לחלוקה הבסיסית לשני סוגים אלה יש תרומה חשובה, מכיוון שהיא מקלה עלינו את הדיון בטקסטים. אף על פי שהחלוקה כאמור בסיסית ופשוטה, יש מקרים נוספים שבהם נמצא את עצמנו מתלבטים. מה לגבי מכתבים, למשל? לאן נשייך אותם? החלוקה הפשוטה הזו תראה שאת המכתב הרשמי נוכל לשייך לקבוצת הטקסטים הייצוגיים, אבל כמובן נתקשה להגדירו כטקסט עיוני. מכיוון שהחלוקה היא לשני סוגים בסך הכול, נוכל להסתייע במיון על דרך השלילה: מכתב רשמי ישתייך לטקסט הייצוגי מכיוון שאיננו ריגושי. זה המקום להציג את מאפייני שני סוגי הטקסטים כדי להסתייע בהם לצורך המיון.

טקסט הייצוגי ישתדל למסור את המידע באופן בהיר ככל האפשר. לכן הוא יימנע ככל האפשר ממשמעויות לוואי של ת המילים והמשפטים, וישתדל לדייק בפרטיו. הוא יתאפיין גם במבנים קבועים בעלי קשרי טקסט (cohesion references) ברורים של סיבה ותוצאה, והוא יימנע מחזרות (פרוכטמן, 1986). לעתים החזרות נחוצות בטקסט הייצוגי, משום שאותו רעיון שהופיע קודם כמסקנה יכול לבוא במקום אחר אך בתפקיד אחר. למשל, הוא יכול להופיע מאוחר יותר כידע קודם שעליו יתבססו המסקנות הבאות. עוד דוגמה היא שאותו רעיון שהופיע קודם יופיע שוב כחיזוק לרעיון חדש שמוצג. הטקסט הייצוגי מתאפיין בכך שהחזרות מסומנות בטקסט באופן מפורש, על ידי סמנים שנועדו לכך: כאמור, כזכור, כפי שנאמר לעיל ודומיהם. כך אומר הכותב לקוראיו: לא טעיתי, לא התבלבלתי, החזרה מודעת ומכוונת.

הטקסט הייצוגי מתאפיין גם בלכידות. הלכידות מסייעת לטקסט להיראות כיחידה אחת שלמה, ויש דרכים רבות ליצור לכידות. למשל אם כתוב רעיון א' ואחריו רעיון ב', וביניהם כתוב: כתוצאה מכך, המילים הללו מדגישות את הקשר בין הרעיונות, מלכדות אותן יחד, ומגבירות את הלכידות. לכן נוכל לומר שנמצא בטקסט הייצוגי יותר מילות קישור ומילות שעבוד. מילים נוספות המסייעות ללכידות וגם הן מאפיינות את הטקסט הייצוגי, הן מילות הרמיזה למיניהן: הוא, זה ודומיהם. מילים מחברות את המשפט הנוכחי לקודמיו, שכן הן כביכול אומרות לקורא – אתה הרי יודע מי זה "הוא", זה הדבר או האדם שהוזכר קודם. דבר זה יוצר קשר בין המשפט הנוכחי לבין חלקיו הקודמים של הטקסט ונותן תחושה שמדובר ביחידה אחת. ניתן גם לראות את הלכידות ברמת המאקרו של הטקסט אם נתייחס לתכנים של הטקסט: כאשר כל הרעיונות מתייחסים לאותו נושא, נושא הטקסט יהיה ברור, הטקסט יראה כיחידה אחת שלמה ולא כאוסף של רעיונות, והלכידות תהיה גבוהה יותר. גם כותרות ענייניות המייצגת נאמנה את תוכן הטקסט יסייעו ללכידותו. לפיכך נוכל לומר שנושא ברור הוא עוד אחד ממאפייניו של הטקסט הייצוגי.

כאמור, גם הטקסט ההיצגי רוצה להעביר מסרים – אבל פחות בדרך החוויה ויותר בדרך ההיגיון. לכן הוא בנוי באופן הגיוני מאוד, ומנסה לשכנע בדרכים הגיוניות. אחת הדרכים הללו היא היתלות באילן גבוה, כאילו אמר הכותב: אם אותו אדם נחשב אמר זאת גם הוא - זה ודאי נכון. הדבר בולט בטקסט האקדמי. דרך אחרת לשכנע באמצעות ההיגיון היא על ידי הצגת עובדות ומספרים. גם דרך זו בולטת בטקסט האקדמי. מספרים ועובדות נתפסים כדבר אובייקטיבי ולכן משכנע. אם כן, נוכל לומר שגם הטקסט ההיצגי מנסה לשכנע, ושגם דרכיו מתוחכמות וערמומיות לא פחות מדרכיו של הטקסט הריגושי.

פי שנאמר קודם, לדבריה של פרוכטמן הטקסט הריגושי מכוון במיוחד לרגשותיו של הנמען, והיא מזכירה בין השאר טקסטים של מה שניתן לכנות "ספרות יפה" (בניגוד לספרות מחקרית-מדעית או ספרות עיון. לדבריה אפיוניו של הטקסט הריגושי הם לשון דו-משמעית, משחק במשמעויות הנלוות של המילים והביטויים, כלומר שימוש בלשון קונוטטיבית, ולא דנוטטיבית¹, ובחירה במילים בעלות מטען רגשי בולט (בהדר, מזעזע). בהמשך לדברי פרוכטמן נוכל להוסיף שכאן נוכל למצוא סימני קריאה וסימני פיסוק רבים יותר. גם בטקסט ספרותי נוכל למצוא עובדות, נתונים. תאריכים, אבל אין משמעותו של דבר שהוא הופך להיות טקסט היצגי של ממש. פרוכטמן מביאה דוגמה של טקסט בתחפושת. כלומר טקסט ספרותי שמעמיד פעמים של טקסט היצגי אם כדי לבקר את המציאות או כדי שנאמין לכך שהמציאות שהוא מתאר היא אובייקטיבית, כדי לשכנע אותנו ועל ליצור הזדהות. הטקסט הריגושי כאמור מנסה להשיג את מטרתו באמצעות יצירת חוויה, וגם אם מטרתו להעביר מסרים חברתיים, אנושיים, דתיים או פוליטיים – הוא עושה זאת בדרך החווייה והריגושי. הוא יוצר הזדהות עם דמויות, דואג שנאהב דמויות מסוימות ואולי נשנא אחרות, ובעיקר שנרגיש. כך למשל בטקסט ספרותי נוכל להרגיש שאכפת לנו מה קורה עם הדמויות. כחלק מהמטרה של יצירת חוויה הכותב יעשה שימוש בשפה שמושכת תשומת לב אל עצמה, כלומר שהיא עצמה יוצרת סוג של יופי. כך קוראה שבני אדם מוצאים שהם נהנים לפעמים רק מהשפה לפעמים או גם מהשפה, גם אם אינם מבינים הרבה ממה שהם קוראים. לפיכך נוכל לומר שימוש במטפורות ובניבים ציוריים הוא אופייני לטקסט הריגושי, ובתנאי שאלה אינם שגורים ומקובלים, שכן במקרה כזה הם ימשכו פחות תשומת לב.

פרוכטמן, מ' (1986). היצירה הספרותית והטקסט המדעי: עיוני סגנון על-פי "הגיבונים" לנתן זך. מאונייטד, 59(10), 9-11.

¹ דנוטציה: מילה בבלשנות שפירושה: הוראתה היסודית של מילה, משמעותה הקבועה המוגדרת, בנבדל מגוני המשמעות המתקשרים אליה והמהווים את הקונוטציה שלה. למשל, פנים ופרצוף הם בעלי אותה משמעות דנוטטיבית, אבל בעלות משמעות קונוטטיבית שונה.